

BŮH, ČLOVĚK A SVĚT V BIBLI

Počátky světa a lidstva

Úvod

Lidé všech dob, míst a náboženství se ptají: Odkud pochází nebe a země? Odkud přichází člověk? Co je jeho podstatou, jaké je jeho postavení ve světě a určení? Jaký je jeho vztah k Bohu? Proč je na světě zlo? Proč je smrt tak děsivá? Jaká je tedy židovsko-křesťanská (euroatlantická) odpověď?

Jde v posledku o hledání smyslu života, což žádná exaktní věda není schopna odpovědět. Odpověď, kterou nabízíme zde, může přijít jedině z Božího tajemství a biblická zpráva to vyjadřuje prostředky odpovídajícími své době.

Při četbě Gn 1 – 2 je třeba mít na paměti literární druh tohoto textu (viz např. R. B. Dillard a T. Longman III, *Úvod do Starého zákona*, Návrat domů, Praha 2003, str. 42-43), prvních 11 kapitol knihy Genesis jsou zřejmě *etiologie*).

1. Počátky světa a lidstva (Gn 1 – 11: obsah a celkový pohled)

Jedná se o triptych = obraz o třech doplňujících se pohledech.

- 1) Svět, jak vyšel z Boží ruky a člověk ve svém původním štěstí (Gn 1 – 2; stvoření světa a člověka, ráj, kdo jsou muž a žena)
- 2) Počátek zla, trest člověka a postupná korupce lidstva (Gn 3 – 11; hřích, Kain a Ábel, potopa, Babylónská věž)
- 3) Dějiny Boží lásky a milosrdenství již od počátku lidstva (Gn 3,15, první evangelium, Gn 9,1-17 smlouva s Noem)

2. Hymnus na Boha Stvořitele: tzv. první zpráva o stvoření (Gn 1,1 – 2,4a)

Chceme-li text správně pochopit, je třeba znát **historický kontext jeho vzniku**, a tím je **babylónský exil (587-536 př.Kr.)**. Jeho cílem je **kritika babylónského náboženství, ospravedlnění příkázání o sobotě**, a tím **umožnit přežití v exilu**.

Boží tvoření je líčeno jako prototyp práce člověka. Je symbolicky rozděleno do sedmi dnů: šest dní práce, jeden den odpočinku. Závěr (2,1-4a), vztahující se na posvátný sedmý den, ukončení stvoření, ukončení práce, požehnání a posvěcení soboty, je plný slova *šabat*. Hebrejský kořen *šabat* znamená právě tyto věci: dokončit, přestat, odpočinout si.

Člověk je v tomto vyprávění na vrcholu pyramidy a má se chovat tak, jak se choval Bůh. Schéma je chronologické a vychází z dobových poznatků, a liší se od vědeckého schématu stvoření (např. světlo, pevnina a rostliny nemohly existovat dříve než hvězdy atd.).

Týdenní schéma je normální, přirozené a zároveň kompletní a dokonalé – ukazuje pravdu, že všechny věci, které nás obklopují, byly stvořeny Bohem, protože Bůh je i Stvořitelem času. Je odvozeno od pozorování nebeských těles a je tak zároveň kritikou babylónského náboženství, které nebeská tělesa uctívá.

Babylóňané zbořili židům chrám. Oni však vyprávěním o stvoření staví chrám nový.

Ukazuje to použitý slovník. Svět je jako velké staveníště chrám, Bůh je zde jako stavitel, který činí chrám ze světa. Na jeho pokyny se svět organizuje a uspořádává: světlo-nebe-voda a země.

Pak „dvě lampy“, velká a malá, připomínají lampy velesvatyně, stvořený svět je tedy obrovskou Boží velesvatyní.

„Klenba“, *rakia*, a) nebeská klenba, b) křišťálová tabule, která v chrámu odděluje Boží trůn od cherubínů a dalších věcí; tabule pod Božím trůnem znamená, že země je jeho svatyní (srov. Izaiášovo vidění chrámu, 66,1).

„Hvězdy“, *moadim*, slovo vlastně znamená „liturgická shromáždění“ a jejich přesně stanovený čas, ukazují dny, roky a roční období; Gn 2,1 to pak shrnuje po slově *seba*.

„Zástupy“, *seba*, termín vlastně znamená nebeské zástupy, ale také třídy levitů v chrámě (LXX to překládá přímo slovem *leitourgia*, který označuje službu levitů).

Všechno stvoření je tedy jako celebranti nesmírné liturgie, kosmické. Předsedajícím této liturgie je nejvyšší velekněz stvoření: člověk. On světu ukazuje Boží přítomnost, spolupracuje s Bohem na tom, aby se ze světa stala jedna velká velesvatyně, kde je slavena bohoslužba k oslavě Boží.

Třetího dne jsou dvě díla: velkou důležitost má stvoření rostlin, a to ze dvou důvodů: 1) rostliny jsou základem zemědělství, 2) polemika proti kananejským přírodním kultům.

Nakonec do tohoto chrámu vchází kněz – člověk. Jeho tvoření se podstatně liší od tvoření živočichů. Podle v.27 jsou obě pohlaví stvořena přímo Bohem, obě jsou *adam*: Boží obraz. V Gn 1,26-28 je člověk uvažován ve vztazích, které ho činí člověkem:

adam je Božím obrazem: vztah k Bohu, který je asexuální;

adam panuje na kosmem: vztah ke kosmu;

adam je rozlišen jako muž a žena: mezosobní vztah;

muž a žena jsou požehnáni: vztah s dějinami a kulturou.

To vše znamená, že člověk je součástí uspořádaného světa – srov. 1,31; jen Bůh může jím stvořený svět hodnotit.

Sedmý den Bůh odpočíval.

Autor při tvoření příběhu o idealizovaném obrazu světa použil literární prostředky své doby a nabízí nám krásnou meditaci o stvoření. Náboženský obsah se točí kolem několika témat: Bůh Stvořitel, optimistické pojetí světa, božská hodnota práce.

Hned na počátku Bible tedy stojí svědectví o Božím primátu a o tom, že je vše na něm závislé. Měli bychom příběh číst jako modlitbu, chvalozpěv, jak to udělali kosmonauti v Apolu 11. Člověk, který vystoupil na Měsíc, nyní odmytologizovaný, se klaněl Bohu, Pánu vesmíru.

3. Druhá zpráva o stvoření (Gn 2,4b-25)

Je zprávou zřejmě z tradic 10.-9. stol., tedy asi o 500 let starší, než první, a podstatně se od ní odlišuje. Těžištěm je člověk a jeho svět, jak vyšel ze Stvořitelových rukou. Je zde budován základ ke kontrastu, který nastane v další kapitole, kontrastu mezi životem a smrtí v bohatých symbolech: život (dech, voda, strom, jídlo, těhotenství, porodní bolesti, žena matka, zahrada); smrt (poušť, prach, zakázané ovoce, had svůdce, vyhnání ze zahrady).

3.1 Muž a žena v Božím plánu

a) *Země – adama* (2,4b-6): *od pouště k obyvatelné zemi*

Podle vzoru mýtů o stvoření okolních kultur se nejprve říká, co všechno nebylo (poém o stvoření v negativní formě). Popis je podle myšlenek, které měl v hlavě palestinský rolník: nutnost vody pro zavlažení půdy, bez vody a práce zůstává země neobdělaná.

Proto: nutnost člověka, kterou právě tato úvodní scéna připravuje.

Schéma stvoření je zde jiné, než v Gn 1 (zde byl člověk stvořen jako poslední a na vrcholu pyramidy); zde je člověk stvořen před rostlinami a zvířaty a je ve středu vesmíru.

b) *Člověk (2,7): dechem života*

Stvoření člověka je popsáno ve třech krocích:

1a) Bůh jako hrnčír u kruhu dělá tělo člověka z prachu *afar*, tedy nejjemnější části země *adama*. Člověk je ze země, *adam* z *adama*, a je dílem Božím. Je spojen se zemí, z níž je vytvořen, a tedy slabý, křehký, a zemi, z níž je učiněn, je také určen; zároveň je závislý na Bohu, který ho zformoval. (srov. Iz 29,15-16; Jr 18,1-17)

Jméno Adam tedy člověku neustále připomíná jeho původ, kterým je země.

2b) Do tohoto bezživého výtvaru Hospodin vdechuje dech života *nišmat hajjim* a člověk se stává živým tvorem *nefeš hajja*, doslova *živou duší* (Bible kralická).

3c) Jedná se o symbolický popis podle antického pojetí člověka, kde je rozlišen na tělo (*basar*), osobnost (*nefeš*) a oživující princip (*ruach* nebo *nišmat hajjim*), srov. Job (400 př.Kr.) 33,4; 27,3 – doslova v Bibli kralické:

„Duch Boha silného (*ruach 'el*) učinil mne,
a dchnutí Všemohoucího (*nišmat šaddaj*) dalo mi život“ (33,4)

„Že nikoli, dokudž duše (*nišmat*) má ve mně bude
a duch Boží (*ruach eloah*) v chřípích mých“ (27,3)

Kdykoli by Bůh tento svůj oživující princip, dech života odebral, každý život umírá, srov. např. Ž 104,29-30:

„Skryješ-li tvář, propadají děsu,
odejmeš-li jejich ducha (*rucham*), hynou,
v prach se navracejí.
Sesíláš-li svého ducha (*ruchaka*), jsou stvoření znovu,
a tak obnovuješ tvárnost země“.

Tedy Boží dech spolu s hmotou země činí z člověka „živou duši, živou bytost“. Biblické pojetí člověka však nesmíme zaměňovat za pojetí řecké filosofie, kde je „duše“ uvězněna v „těle“ a tedy se z něj snaží osvobodit. V biblickém pojetí každý ze tří prvků (tělo, duše, duch) označuje člověka jako celek. Člověk „nemá duši“, člověk „je duší“, „nemá tělo“, ale „je tělem“.

Biblickému autorovi nejde o to popsat, jak vznikl člověk, ale co je člověk.: je hmotou, která náleží zemi, ale do které Bůh vlil dech života.

V Knize přísloví je duch (nebo dech) člověka nazván „světlem (Bible kralická: svící) Hospodinovou“ (20,27). Je duchem, který ho činí větším než ostatní stvoření a schopným pozorovat sama sebe ve světle Božího světla, což je znamením jeho účasti ne životě Božím. Je světlem vnímání sebe sama, které zvířata nemají.

c) *Rajská zahrada (2,8-15)*

V obrovské suché stepi (*eden*) Bůh vysadil zahradu (*gan*, v řečtině *paradaion*, ráj, což je slovo perského původu) – oázu bohatou na vodu a rostliny, což je pro východního člověka maximum štěstí (vv.10-14 zřejmě pozdní dodatek). Na Střením Východě je taková zahrada obklopená ohněm a střežena cherubíny považována za sídlo bohů (srov. 3,8!), podobně srov. Ez 28,12-15!

Takže do této právě stvořené zahrady Bůh zve člověka jako přítele a syna. Autor tím chce říct, jaký je vztah mezi člověkem a Bohem.

d) *Dva stromy (2,16-17)*

Tato zahrada je plná symbolických stromů; o dvou je jasně řečeno: strom života a strom poznání dobrého a zlého.

Autor jistě znal strukturu smlouvy na Sinaji, ukazuje to totiž volba hebrejských slov (Ex, Dt). Bůh ve své lásce vzal (*lakach*) člověka z Egypta, „přivedl“ ho do zaslíbené země, kde mu „opatřil příbytek“. Tak to udělal i s prvními lidmi. Z lásky, která nenachází lidského vysvětlení, ho „vzal“ a „postavil“ (hebr.) do zahrady-ráje. „Z každého stromu smíš jíst“ znamená, že člověk má širokou svobodu v tom, co může dělat. „Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti.“ = pokud člověk nechce zakusit zlo, nesmí tento zákaz přestoupit, jinak je mu cesta ke stromu života navždy uzavřena. Dt říká: „abys zůstal naživu“ (Dt 4,1 a mnohde jinde). Tedy: štěstí v ráji, které je vyjádřeno zejména rodinným společenstvím s Bohem, je vázáno na určitý morální požadavek. Vyprávění v Gn by tedy nebylo ve své formě možné, pokud již neexistovala teologie smlouvy, která je pro Izrael charakteristická.

Vyprávění o prvním hříchu se odvíjí právě kolem tohoto schématu: člověk je stvořen v *adama*, neobděláné zemi (srov. Egypt), mimo ráj, a Hospodin ho přenese do své zahrady (srov. zaslíbená země), a dá mu přikázání, jehož dodržení je podmínkou, aby člověk zůstal naživu (srov. rajský strom života). Člověk však přikázání neposlouchá, a tedy se dostává pod prokletí a musí ráj opustit.

e) Žena (2,18-24): *společenství se zvířaty, společenství s člověkem*

Stvoření ženy je stejné jako stvoření muže. Fakt, že je vzata z jeho žebra, nechce říct, odkud je, ale co je. Její stvoření předchází stvoření zvířat, kterým člověk dává jméno a tedy nad nimi panuje (2,18-20), přičemž je zcela rovný ženě, jak to výslovně říká v.23.

Bůh nestvořil člověka k životu v samotě, ale ve společenství (v.18) – pouze žena, která je stejné přirozenosti (*knegdo* – jeho proti-figura), odpovídá mu tváří v tvář, doplňuje ho a činí šťastným, třebaže její role je jiná, jak je vidět z přípony –*ša* (*iš-išša*).

Aby Boží operace nebyla bolestivá, dochází k celkové anestezii – hlubokému spánku *tardemah* (podobně v Gn 15,12, jinak se není možno setkat s Bohem, aby člověk nezemřel), možná použití tohoto slova chtěl autor vysvětlit mocnou přitažlivost mezi pohlavími.

Co znamená hebr. *sela*? – žebro? – to ne, je to spíše „bok“ nebo „strana“. Někteří říkají, že hrudník je pro židy tou nejcennější částí člověka, protože skrývá srdce – tedy centrum citu a myšlení (jako náš mozek); někteří to odvozují z mytologie: v sumerském poemu „Dilmun“ bůh Enki trpěl bolestí žebra (*ti*). Proto stvořil bohyni, aby mu jej uzdravila, která se jmenovala *Nin-ti* („žena žebra“). Sumerské slovo *ti* jinak znamená „dát život“. Proto: žena žebra = žena dávající život (jako *hawwah*, Eva). *Sela* však také znamená stranu oltáře nebo velesvatyně. LXX slovo *hawwah* překládají jako *zoé*, tedy „život“.

Tedy: Muž nazývá ženu jménem, které říká, co pro něj znamená: život, je nositelkou života.

f) Manželství (2,23-25)

Když se tedy Adam probudí, stojí před ním nádherné stvoření a on propukne v radostné zvolání v.23. Intimita mezi oběma je vyjádřena ustálenou frází „ty jsi má kost a mé maso“ Gn 29,14 (hebr.). Z popisu této manželské lásky, která vrcholí v dítěti, a kde je muž a žena jedním tělem, chce autor dokázat, že první člověk a první pár jsou ideálním vzorem člověka všech dob. Dvě jména v textu jsou ovšem odlišeny a odpovídají dvěma různým situacím (Gn 2,23 a 3,20). Výkřik 2,23 můžeme považovat za pozitivní hodnocení obsahu celé druhé kapitoly.

Závěr

Podstatným sdělením Gn 1 – 2, od něhož se budou odvíjet všechny základní odpovědi na otázky po člověku, je toto:

Bůh je.

Svět pochází od něj, stejně jako člověk v něm.

Člověk je

- 1) Božím obrazem, pokračovatelem stvoření, knězem, pečujícím o stvoření jako chrám;
- 2) Prachem, který je oživen Božím dechem a který má tedy v Bohu počátek i konec

Odkud se vzalo zlo a jeho následky

Úvod

Jestliže Bůh stvořil ideální svět, kde se v něm vzalo zlo? Odpovědí autora je vyprávění o prvním hříchu. Jak toto vyprávění souvisí s otázkou zla ve světě dnes? Je odpověď autora Gn 3 dnešnímu člověku dostatečná a srozumitelná?

1. Hřích: přečin a trest (3,1-24)

Druhý obraz našeho triptychu (srov. 1. přednášku) obsahuje popis viny, trestu a následků pro potomky.

Autor pocíťoval problém zla a zde se nám snaží nabídnout svou odpověď. Na počátku malý kamínek se pak v potomcích stává lavinou kamení hříchů. Popisuje to ve 4 krocích: pokušení, pád, soud, následky.

a) *Pokušení* (3,1-5)

Jedná se o mistrné psychologické dílo.

Pokušitel – ďábel – nepřítel Boží, je představen v symbolu hada. Had byl na antickém východě uctíván jako symbol úrodnosti a života, a jako takový je představován na různých nádobách a pečetích jako božstvo, které dává život a zdraví (srov. znak v lékárnách).

Autor ho představuje jako *arun*, „nejzchytralejšího“ (srov. Mt 10,16!).

Postup: pokušení nikdy nezačíná přímou nabídkou, ale *rozhovorem* (srov. církevní otcové) ohledně toho, co se Bohu líbí a co ne. Žena padá do léčky, protože začíná s hadem hovořit. Hád ji ovšem nabízí něco naprosto úžasného, ale přitom ji v několika krocích podvádí, až je nakonec všechno opravdu tak, jak říká ve v.5 – srov. 3,22, jenže zároveň je všechno jinak, následuje kruté vystřízlivění. Problematika pokušení je v tom, že člověk sleduje něco, o čem mu had řekne, že je to dobré, a ono to skutečně dobře vypadá a nedá se to hned rozpoznat. Až to člověk prokoukne, je pozdě.

Had. Hebrejsky *nachaš*, což Jeroným překládá jako „had“ v Gn 3,1 (Ex 7,15). My obvykle přejímáme Jeronýmův překlad, ale v hebrejštině slovo může znamenat i „drak“ (viz Zj 12,9).

Sloveso *nachaš* znamená „přivést v omyl“, ale také „praktikovat magii“, proto je *nachaš* zřejmě uveden ve vztahu s tím, co působí.

V antickém orientu:

- v Kanánu: představitel podzemních sil
- v Egyptu samice kobry symbolem ohně
- v Babylónu netvoří stvoření bohyní Tiamat
- v Mezopotámii zloděj, který Gilgamešovi ukradl rostlinu života.

Proto je symbolem i zde v Gn 3,1: nepřátelský Bohu i člověku. Ale kde se v „dobrém Božím stvoření“ had vlastně vzal? Autor tento symbol přejal z okolních literatur, kde byl uctíván jako magické božstvo života, zdraví, plodnosti, úrody, a ve svém pojetí jej učinil obrazem božstva nepřátelského Bohu, které pokouší člověka a je mu slavnostně zlořečeno. Hád autorovi slouží k tomu, aby Boha zbavil veškeré odpovědnosti, protože ten, pokud stvořil dobrý řád světa, nemohl člověka pokoušet a přivést ho k pádu. Srov. např. Sir 15,11-15; Mdr 1,13-15; 2,24; Jak 1,13-16.

V židovských apokalypsách je pak vidět, jak izraelští básníci dokázali použít mnohých obrazů k tomu, aby ukázali, že stvoření je Božím vítězstvím nad netvory prvotního chaosu.

Odmytologizovali různé symboly, protože nepředstavují boží mocnosti, ale tvory nižšího řádu, než Bůh, i když způsob jejich vyjadřování je mytický.

Skutečnost zla zná i Ježíš a popisuje ji mytologickými obrazy, to však neznamená, že tato skutečnost neexistuje, jak sami dobře víme. Gn 3 otevírá dějiny tohoto boje, do kterého však Ježíš přišel přinést princip vítězství a osvobození.

Strom poznání dobra a zla. Má ve vyprávění důležitý význam. Co znamená? Ze slov Evy, hada a Boha (3,5.6-22) se zdá, že obdrželi Boží poznání (na rovině duchovní, ne zkušenostní). Co znamená dvojčlen dobro-zlo? Podívejme se, jak je to obvykle překládáno.

1. Strom *absolutního* poznání (2Sam 14,17). Typická vševedoucnost, vlastní jen Bohu.
2. Strom *božského* poznání, které má jen Bůh.
3. Strom poznání *prosperity a neštěstí* – neboť toto poznání člověka stavilo do možnosti být buď šťastní nebo nešťastní.. Obvyklý překlad „znát dobro a zlo“ totiž dává stromu příliš morální nebo naopak intelektuální význam, pro Izraelity se však spíš jednalo o poznání *praktické*. Srov. např. 1Král 3,9, kdy poznání štěstí nebo neštěstí spočívalo ve schopnosti volit (2Sam 19,36), což člověku umožňuje všechno vážít vzhledem k tomu, zda to jemu a druhým přináší štěstí nebo ne.
4. Strom *určení toho, co je dobré a co zlé* – tedy strom výlučně náležející Bohu, symbol jeho nároků. Zakázat z něj jíst znamená zakázat si nárokovat být jako Bůh. Pokud se neuposlechne, nejen že se člověk nestává Bohem, ale naopak, zakouší smrt jako radikální zkušenost nebytí Bohem. Proto Bůh sám říká: již nebudete moci disponovat ani stromem života.

Někteří autoři říkají, že člověk může dojít moudrosti (poznání dobra a zla), protože ve 3,7 „se jim otevřely oči“. Ale ztrácí tím strom života. Bůh tento zákaz stanovuje hned na počátku, protože tak to od počátku chtěl.

Závěrem: symbolický motiv stromu života tak slouží k vysvětlení toho, proč člověk ze situace Boží blízkosti přešel do života plného bolesti a utrpení. Člověk něco na počátku zkazil a vysvětlení toho je zákaz přístupu ke stromu života.

b) *Pád (3,6)*

To, co je objektivně zlé, se člověku zdá dobré – k jídlu, pohledu, růstu. To, co je zlé, vypadá jako dobré; podobně i oddálení se od Hospodina svedení cizím božstvem – autor zde promítá zkušenost své doby (kult Baalovi) na prarodiče. Tedy důsledek: zlo je považováno za dobro, přičemž člověk se vzdaluje od Boha a společenství s ním.

Kolikrát jsme to zažili: udělali jsme první krok (ještě ne hřích), ale už jsme stejně byli v tom. Vždyť co bylo špatného na tom, že se žena jen dívala na onen strom?

c) *Soud a následky hříchu (3,7-24)*

První účinek hříchu: místo aby se stal Bohem, člověk objeví svou hlubokou bídu („ nahý“ – tedy degradovaný).

Utíká od Boha a svaluje vinu na druhého.

Bůh však neutíká, zůstává v zahradě a volá odpovědné k odpovědnosti.

Muž hledá obětního kozla: „žena, kterou jsi mi dal!“

Muž a žena se vzájemně obviňují, protože zlo rozděluje, nesjednocuje.

Začíná tedy soud:

Had-Satan zlořečen, bude vždy ve válce proti dobru a nakonec poražen (tzv.

Protoevangelium 3,15).

Žena je potrestána jako manželka (je přitahuje ji muž, který nad ní zároveň panuje) a jako matka (rodí v bolesti a riziku). Bůh chtěl ženu podobnou muži, zatímco člověk ji odsoudil do otroctví.

Muž se ze zahradníka a strážce ráje stává tvrdě pracujícím rolníkem.

Mužova družka již není *iššáh*, ale *hawwah* (matka živých). Změna jména znamená změnu úkolu: manželka+matka.

Boží láska je však větší než hřích člověka: nahý člověk je oděn. Musí ven ze zahrady do *adamah*, ale Bůh je stále připraven ho přijmout zpět tam, kde mu bylo dobře.

2. Zlo se šíří po světě (Gn 4,1 – 11,9)

a) *Kain a Abel* (4,1-16)

Kain je zřejmě od Kenitů – nomádi na jihu Judska, uctívali Hospodina, ale nebyli účastni podílu na úrodné zemi, kočovali od pouště k poušti.

Abel znamená „dech, nic“ – a ukazuje na rychlost, s jakou uběhl jeho život. Vrcholem epizody jsou verše 10-12, hovořící o absolutní hodnotě života a prokletí pro toho, kdo zabije.

Po presentaci obou protagonistů (symbolizujících dvě společenské vrstvy rolníků a pastýřů) se říká, že byli rozděleni jak vyznáním tak oltářem. Dvě poznámky:

- 1) Text neříká, proč se Bohu líbí oběť právě Abelova. Palestinský Targum však pokračuje takto:

Kain řekl svému bratru Ábelovi: „Pojď, půjdeme oba na pole.“ A stalo se, že když oba šli na pole, Kain se ujal slova a řekl Ábelovi: „Já tomu rozumím tak, že svět nebyl stvořen z lásky, že se neřídí podle plodů dobrých skutků, a že se při Soudu straní některým osobám. Proč moje oběť nebyla přijata?“ Ábel se ujal slova a řekl Kainovi: „Já tomu rozumím tak, že svět byl stvořen z lásky a že se řídí podle plodů dobrých skutků. Jelikož moje skutky byly lepší než tvoje, proto byla moje oběť přijata, zatímco tvá ne.“ Kain řekl: „Není soudu, není soudce, není žádný onen svět. Neexistuje odměna spravedlivým ani trest zlým.“ Ábel se ujal slova a řekl Kainovi: „Existuje soud i onen svět. Existuje odměna pro spravedlivé a trest pro zlé na onom světě.“ A tak se o tom na poli hádali. A Kain povstal proti svému bratru a zabil ho.

- 2) Zdá se, že pisatel upřednostňuje život pastýřský, chudý a kočovný. Začíná bratrovražedný boj, který je bojem mezi třídami. V Kainově srdci je závist, která ho může ovládat, a tak se i stalo a Kain zabil.

Roztržka s Bohem přivádí k roztržce s bratrem.

Bůh se ptal Adama: „Kde jsi?“ Nyní se ptá Kaina: „Kde je tvůj bratr?“ Člověk je obrazem Božím. Milovat člověka znamená milovat Boha, zabít člověka znamená pohrdat Bohem. NB: Všichni jsme schopni zabít, protože kořen zabití je v našem srdci (srov. 1J 3,11-15; tato citace se odvolává na shora citovaný Targum; Bůh však miluje i člověka vraha, protože je garantem lidského života; Bůh Kaina označuje znamením, protože je jeho obrazem).

Vidíme tedy postupování zla: roztržka s Bohem 3,1-6 vede k roztržce mezi bratry 4,1-16.

b) *Lámechova msta* (4,17-24)

S Kainem se zlo šíří do světa a měst, autor to ukazuje na staré písni o odvetě, rovněž začíná polygamie.

Msta bez hranic 5,24 srov. s odpuštěním bez hranic Mt 18.

Kain svého jednání nelituje, ale Lámech je na ně doslova hrdý, jak ukazuje píseň: nepotřebuje Boha, který by ho chránil jako Kaina. Polygamie je popřením slavného prohlášení v Gn 2,24.

c) *Synové božští a dcery lidské* (6,1-4)

Těžký text, který lze pochopit jedinečně na pozadí mytologií okolních národů. Co je pro pohany pozitivní a platné, je Jahvistou viděno jako urážkou Boží; proto říká ve v. 6,3.

d) *Potopa* (6,5 – 8,19): *spravedlnost Boží*

Potopa je z Božího rozhodnutí, ale Boží milosrdenství nakonec triumfuje: už lidstvo nebude ničit, smlouva s Noem, nové požehnání života, vyvolí kmen Šemův, z něhož se zrodí Abraham.

Autor využívá historické události potopy k náboženskému poučení, tedy je nyní snadnější pochopit tyto pravdy: všichni hřeší, Bůh je spravedlivý a milosrdný, všichni potřebují vykoupení. Předtím, než Bůh uzavřel smlouvu s Mojžíšem a Izraelem, uzavřel ji se všemi lidmi a tak připravil konečnou smlouvu uskutečněnou Kristem.

e) *Babylónská věž (11,1-9): prvotní společenský hřích*

Autor zde míchá dvě tradice. Jedna je původně o stavbě babylonského zikuratu ve velkém městě, další se vztahuje na velké věže na babylónské nížině, kde bůh Marduk chtěl postavit věž až do nebe. Zikurat měl být spojnici mezi nebem a zemí. V čem ale tedy spočívá vina člověka? Snad v tom, že se chtěl příliš přiblížit bohům a mít nad nimi vliv prostřednictvím ritů?

Závěr

Autor otázku přítomnosti zla ve světě nakonec nevyřešil, pouze zbavil odpovědnosti za zlo Boha. Zdrojem zla je had, kterému člověk přisvědčí svou žádostivostí. Teprve židovská apokalyptika o tisíc let později přesune konflikt mezi Bohem a hadem do nebe, had bude „na zem padlý anděl“, který se Bohu protivil.

Já osobně se domnívám, že tajemství zla je skryto v samé přirozenosti člověka, který je „prach, oživený Božím dechem“ (srov. Gn 2,7). Je zde skryt od počátku konflikt: člověk je pomíjivý a zároveň má v sobě nesmrtelnost, ducha. Ve své pomíjivosti mu nezbývá, než se odevzdat Bohu, jenže on chce proti pomíjivosti (smrti) bojovat vlastními silami. Konflikt mezi neodevzdáním se Bohu a touze si vystačit sám je pramenem smrti – hříchu – zla. Ježíš to vyjádří takto: „Nemůžete sloužit Bohu i mamonu.“ Ukáže to na spoustě příkladů.

Jaký je vlastně Bůh Starého zákona?

Úvod

Co je naší nejdůležitější hodnotou? Je odpověď na otázku po nejdůležitější hodnotě k nalezení v Bibli?

Je to také například poselství židovských zákonů, které ve srovnání s ostatními národy regionu z Izraele činí nesmírně humánní společnost, jejíž nejdůležitější hodnotou je život, a ta se odvíjí od toho, jaký je její Bůh. Jen, než se pustíme do odpovědi, zmíníme alespoň některé zákony, které od pojetí Boha odvíjejí.

Úžasné humánní sociální řád (Ex 21; Dt 15)

Kniha smlouvy (Ex 21 – 23), sbírka předpisů raného Izraele, je charakteristická mravní závažností a péčí o individuální spravedlnost, zjevnou při srovnání se zákoníky okolních zemí. Překvapivě moudře je pojednán způsob jednání s obzvlášť ohroženými skupinami: vdovami, sirotky, chudými, otroky a cizinci.

Nejprve kniha hovoří o otroctví. Otroci byli většinou váleční zajatci; v obchodě s otroky měli hlavní slovo Féničané. Právní postavení otroka nebylo všude stejné, např. římské právo je považovalo za „věc“ (res), s níž mohl vlastník svobodně nakládat, třeba ho i zabít.

Otroctví existovalo i v Izraeli. Bible přináší dobou a okolím podmíněné zřízení, které dnes nelze schvalovat, ale které přesto mělo svá specifika. Otroci měli lepší postavení než jinde, páni s nimi nesměli zacházet krutě a svévolně. Zabraňovala tomu ustanovení v Zákoně (Ex 21,2-11.20-27). Otrok má stejně jako jeho pán podíl na sabatovém odpočinku; uprchlík požívá ochrany a není navrácen pánu; pokud je otrok Izraelec, je nutno ho po šesti letech práce v sedmém – milostivém

létu propustit. Pokud Izraelec upadne do dlužního otroctví u cizinců, potom ho jeho příbuzný musí vykoupit (neboť Hospodin „vykoupil“ Izrael z otroctví v Egyptě).

Hluboká vazba na Hospodina, osvobozujícího Boha, vedla Izrael k překvapivě vyspělým sociálním opatřením. Aby mohli všichni Izraelci žít jako samostatní majitelé půdy z výnosů své práce, mají všechna prodaná pole a domy ve vesnicích v 50., „jubilejním“ roce ($7 \times 7 + 1$) znovu připadnout původním vlastníkům či jejich dědicům. Nemá vzniknout žádné vlastnictví velkostatku, žádná závislost hospodářsky slabších na bohatých. V milostivém létě propadají všechny půjčky, veškeré dluhy se musí zrušit, otroci být propuštěni na svobodu. V pozdějších dobách vystupují proroci proti nedodržování těchto pravidel (Jr 34,8-22).

Věřitel nesmí dále požadovat úroky. Před vzetím do zástavy jsou uchráněny životně důležité pracovní nástroje (např. mlýnský kámen nebo oblečení), Ex 22,26).

Vědomí, že Bůh miluje každého člověka, vyžaduje i od lidí uznání jeho důstojnost. Spjatost s Bohem každému člověku propůjčuje absolutní, nedotknutelnou hodnotu, ať je jakýkoli.

„Nebudeš utiskovat cizince“ (Ex 23,9; Lv 19,33n aj.)

Izrael ví, že je vyvolený lid, se kterým Bůh uzavřel svou smlouvu. Tím se liší od ostatních národů. Tomuto odlišení slouží četné předpisy. Jak se chovat ke „gastarbajtrům“, přistěhovalcům, uprchlíkům?

Kniha smlouvy (Ex 21 – 23) a Zákon svatosti (Lv 17 – 26) platí v první řadě pro lid smlouvy. Avšak do příkázání lásky jsou zahrnuti i přistěhovalci – Lv 19,33n. Často je Izraeli připomínána jeho vlastní bolestná minulost v otroctví – Ex 23,9. Řada ustanovení má ochrannou funkci – Dt 23,16 (svobodné bydliště, azylové právo).

Jestliže cizinec zchudne, musí mu být poskytnuta podpora; má „žít s tebou“ (Lv 25,35). Pole, vinice a olivovníky se nesmí sklídit beze zbytku; v každém třetím roce se paběrky a desátek ze sklizně odevzdávají cizincům v nepříznivé životní situaci (a levitům). O sabatu i oni mají odpočívat (Ex 23,12), i oni mají v případě nespravedlivého odsouzení k smrti možnost využít azylového práva v šesti vybraných městech. Nesmí být při soudu znevýhodněni. Dt 10,18n, Bůh stojí za hospodářsky a právně slabými, Dt 27,19; soudí ty, kteří odpírají právo bezdomovci, Mal 3,5; také na Egypt přišel trest, protože chovali zlovolnou nenávist vůči cizincům, Mdr 19,13. Podle Talmudu se přistěhovalci nemají usazovat v blízkosti hranic, kde hrozí nebezpečí, nýbrž ve vnitrozemí, a to pouze na dobré půdě a tam, kde mohou vzkvétat jejich řemesla. Přijetím obrázky se stávají rovnoprávními členy společenství. Víra ve Stvořitele Izraeli ukládá povinnost úcty ke každému člověku, třebaže nepatří k lidu smlouvy. Každý je totiž obrazem Božím a tedy i objektem Boží lásky (Př 14,31!). Izrael si je zároveň vědom toho, že ani on není vlastníkem země (Lv 25,1.23!), jak se později bude modlit i král David (1Pa 29,15).

Tato linie vede až k duchovnímu postoji: „Jsem zde na zemi jenom hostem, neukrývej přede mnou svá příkázání“ (Ž 119,19; srov. pak v NZ 1P 2,11; Žd 13,14; F 3,20).

„Oko za oko, zub za zub“ (Ex 21,22-27; Lv 24,19-20)

Věta „oko za oko, zub za zub“ je jednou z nejčastěji citovaných ze SZ a mnoho lidí si myslí, že vyjadřuje základní rys SZ právního přesvědčení; jedná se o hluboce zakořeněný předsudek, možná posílený i tím, že větu cituje i Ježíš v Horském kázání.

Zmíněná věta „oko za oko...“ je v Ex 21,23-25 v souvislosti s právními předpisy ohledně tělesného zranění. Pro únos člověka a vraždu se požaduje trest smrti, nikoli však za usmrcení z nedbalosti nebo za zranění (srov. Ex 21,19), také v Ex 21,30-37; 22,1-14 jde o finanční či věcné narovnání. Adekvátně tomu vykládala farizejská a rabínská tradice větu „oko za oko...“ ve smyslu, že nejde o zmrzačení pachatele, nýbrž o přiměřené vyrovnání škod ve výši toho, co má hodnotu oka, ruky, popř. jedince. V Mišně, sbírce autoritativních židovských výkladů Zákona (kolem r. 200 po Kr.) se říká: „Kdo zraní svého bližního, dluží mu za tento čin pět věcí: náhradu škody, náhradu

bolesti, náklady na léčení, odškodnění za ztrátu práce a pokutu za zostuzení.“ Dále: „Co znamená ‚oko za oko‘? Znamená to finanční odškodnění.“

Předchází se eskalaci pomsty a kladou určité meze: trest pro pachatele nesmí být větší než škody, které napáchal (za zranění nesmí být člověk zabit, případně vyvražděna celá jeho rodina). Ještě dnes se např. v Súdánu za krádež usekává ruka; SZ požaduje za majetkový přečin pouze náhradu škody (Ex 22).

Jaký je tedy Bůh Starého zákona?

Jaký Bůh není

Jako malé děti jsme se pravděpodobně naučili, že Bůh je všemohoucí a vševědoucí. Tato definice se stala terčem různých posměšků na adresu křesťanů: „Je-li Bůh všemohoucí, může stvořit kámen, který sám neuzvedne? A je-li vševědoucí, proč volá na Adama ‚Kde jsi?‘ (Gn 3,9)?“

Jistě, posměšky jsou to nesmyslné, ale hlavně, tato definice není definicí biblickou. Jejím autorem by mohl být Aristoteles: „Je-li Bůh, pak musí být jen jeden, a musí být všemohoucí, vševědoucí a všudypřítomný.“ S Aristotelem můžeme souhlasit, ale co o Bohu říká Bible? Je Bůh mužem, ba fousatým dědečkem, jak ho známe z kostelních obrazů? A je Bůh bytost, tedy někdo, nebo jen něco? A je muž nebo žena nebo něco mezi tím?

Je-li Bůh, a je-li Bohem, pak je nám, na smyslové vnímání omezeným lidem z masa a kostí, nepoznatelným, neuchopitelným, nedosažitelným, je prostě Jiným, a vlastně sami od sebe o něm nemůžeme říci nic kromě toho, co o něm řekl Aristoteles. Vždyť i my, když myslíme na někoho, koho máme rádi, si jej musíme tělesně vybavit alespoň v myšlence, nedokážeme na někoho myslet „abstraktně“.

A tak Bůh je pro nás velkým Tajemstvím, tedy tím, kdo nás absolutně přesahuje, jako bychom byli utopeni v moři. Jedinou šancí, jak Boha poznat, je to, že on sám do našeho smyslového světa vstoupí, že se nám „zjeví“. Svědectvím o tomto zjevení se Boha lidem je Bible. Co tedy říká o Bohu Bible? A proč je důležité se toho držet?

Ex 20, Bůh žárlivě milující je Bohem „spravedlivým“?

V Ex 20 Bůh, jemuž říkáme Hospodin, dává skrze Mojžíše lidem Desatero. My křesťané jsme je dost primitivně omezili na deset krátkých příkázání, jakýchsi rozkazů, kterým už sami pořádně nerozumíme, a navíc, zcela jsme pominuli kontext, ve kterém je Mojžíš přijal. „Bůh vyhlásil všechna tato slova: Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví“ (Ex 20,1-2), říká se nejprve doslova v hebrejském textu, a poté Bůh pokračuje: „Nebudeš mít jiného boha mimo mne...“ (20,3). Ona Hospodinova slova na Sinaji jsou tedy cestou ke svobodě, způsobem života svobodného člověka. Porušení hned prvních tří „příkázání“ člověk okamžitě zaplatí otroctvím, a ani si to nemusí uvědomovat. Jediným „zdravým“ Bohem je Hospodin. Jakmile si člověk vytvoří jiného boha tím, že si Boha Hospodina zpodobní (2. příkázání), nebo že jeho jméno vysloví (3. příkázání), upadne znovu do otroctví mnohem horšího, než bylo to v Egyptě.

Křesťané ve svém Desateru 2. příkázání vypustili a 3. příkázání jsme nahradili slovy „nevezmeš jména Božího nadarmo“. Stačí tedy říct „ježíšmarjá“, a hned mám hřích. Ano, a právě o to zde vůbec nejde, a právě to je například známkou toho, že jsem se znovu stal otrokem...

Oč tedy jde? Je-li Bůh nekonečně tajemný a nekonečně člověka přesahující, nikdy jej nebudu moci pojmut ani do nějakého obrazu, ani do nějakého pojmu či jména. Jak obraz, tak pojem či jméno budou vždy znovu jen mou představou, kterou budu považovat za Boha. Jenže takový Bůh je bohem, vytvořeným lidskýma rukama nebo lidskou hlavou, a ve skutečnosti je modlou. A jak známo, modla, kterou si člověk vytvořil, jej pak chodí strašit. Jestliže si někdo vytvoří představu, že „Bůh je spravedlivý Pán“, pak budu čekat, že se Bůh bude vždy chovat podle mé představy o spravedlnosti, a tuto představu budu nutit ostatním. A jak potom odpovím třeba na

námitku „Kdyby Bůh byl, nedopustil by Osvětím?“ A jak se vyrovnám se svým strachem, že mne nakonec tento spravedlivý Pán potrestá? Co člověk, to jiná představa, to jiná modla. Jestliže si například Boha představujeme jako spravedlivého Pána, budeme před ním pravděpodobně žít celý život ve strachu a tento strach budeme předávat i svým dětem, a budeme vyrůstat jako nezdraví a pokřivení křesťané, protože před Bohem nikdo není spravedlivý. Budeme přísně soudit ty, kteří podle našich měřítek spravedliví nejsou. Budeme zatrpklými nikým nemilovanými křesťany.

Ex 3, Bůh, který se zjevil Mojžíšovi

Kdo je tedy Bůh podle Bible? „JSEM, KTERÝ JSEM,“ říká Bůh Mojžíšovi na otázku po svém jménu z hořícího keře (Ex 3,14). To se však příliš neliší od toho, co říká Aristoteles. Bůh ale pokračuje: „Jsem Hospodin, Bůh vašich otců, Bůh Abrahámův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův, to je navěky mé jméno.“ Bůh není jen bytím pro sebe sama, ale podstatou Boží je bytí pro mne. „Jsem, který jsem pro tebe, jsem bytím pro tebe, mou podstatou je to, že jsem pro tebe.“ Jako bychom již předem byli v Božím bytí, ještě než jsme se individuálně zrodili. Je-li Bůh Bohem, jehož podstatou je „být pro“, nikoli jen „být“, pak je tím, který se stále dává, který je Zdrojem.

Bůh je tedy Velkorysost, Dávání a Nečekaní zpět. Synonymem velkorysosti, tedy dávání, které nechce nic vracet, je např. milosrdenství, odpuštění, nebo prostě milost. Bůh je toto vše, ale nikoli jako pojem, nýbrž jako bytost. Bible sama o Bohu říká, že „Bůh je láska“ (1J 4,8), i to je synonymem velkorysosti. Velkorysost dává život: jestliže se proti někomu proviním, a on mi řekne „vždyť se přece nic nestalo“, právě to mi dává život. Proto snad nejkrásnějším synonymem velkorysosti je Život. Život, který se nedává, zahrňuje a zaniká. Bůh je Život, Život pro mne.

Ex 34,6 „Krédo Izraele“

Hospodin totiž Mojžíšovi na Sinaji dále řekne o sobě toto: „Hospodin, Bůh plný slitování a milostivý, nejvyšší milosrdný a věrný“ (Ex 34,6). Jsou to slova, která se ve Starém zákoně budou opakovat častokrát. I zde se jedná o různá synonyma velkorysosti (jedním z nich je hebrejský výraz pro Boží slitovnou lásku „rachum“, jehož kořen RCHM je stejný jako kořen slova „rechem“, děloha), z nichž poslední dvě (chesed we emet, milosrdný a věrný) se pak v řeckém překladu (charis kai aletheia, milost a pravda) dostanou do Janova hymnu: „Skrze Ježíše se stala milost a pravda (tělem!)“ (srov. J 1,17).

My říkáme Bohu „Hospodin“, což je opisem hebrejského „Adonaj“ (náš Pán), které židé vždy vyslovují místo posvátného jména JHWH (Jahve). O kořen Božího jména se lingvisté přou, není zcela jasný, ale jistě má něco společného s kořenem HJH (být). „I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chrpí dech života. Tak se stal člověk živou duší“ (Gn 2,7). Každý člověk má v sobě Boží dech, dech toho, jehož podstatou je bytí pro nás, a proto sv. Augustin napsal: „Stvořil jsi nás pro sebe, a nepokojné je srdce naše, dokud nespočine v Tobě.“ Srdce každého člověka touží po Bohu, a je tedy iluzorní rozdělovat lidi na věřící a nevěřící. Lidé „nevěřící“ jen odmítají představu, kterou si o Bohu (možná na základě představy lidí „věřících“) udělali. Lidé věřící, mohou mít problém s tím, zda Bůh je skutečně takový, jak v něj věří, a proto o víru znovu zápasí. Lidé nevěřící cítí, že „něco je“, ale raději o tom nepřemýšlejí, nebo naopak přemýšlejí hodně, ale nechávají si to pro sebe, protože o tom neumějí, nebo se stydí mluvit.

Cím jsme Bohu blíží, tím méně umíme říci kdo je. Je-li nám však Bůh absolutně přijímající láskou (J 3,16-17), pak budeme zdravými milujícími křesťany, protože takový Bůh je Bohem Bible.

Jeden důsledek: Co je milosrdenství?

Je-li Bůh takový, jak jsme si jej popsali, pak milosrdenství je principem, na kterém stojí celý Bohem stvořený vesmír, na kterém stojí i život zde na zemi, byť tomu celá skutečnost mnohdy odporuje. Je-li svět stvořen, pak je darem, stejně jako život na zemi je darem slunce. Svítí-li, žijeme,

máme co jíst, je nám teplo, je světlo. Je-li Bůh, pak je jako slunce, které je jeho metaforou. Je-li, pak jeho podstata je milosrdenství.

Je-li pak člověk jeho obrazem, vzešlým z jeho ruky, i on je obrazem jeho milosrdenství. Už v jedné ze svých písní, „Grace“, zpívají, že princip milosti je zcela něco jiného, než princip karmy. Je třeba tento princip překonat. Člověk je plně člověkem až tehdy, kdy je Božímu milosrdenství vystaven plně a může se tedy rozvíjet do své maximální míry. Takový člověk se rovněž stává milosrdným. Milosrdenství není slabost, nýbrž konstitutivní prvek lidského ducha. Ježíš je vtělením Milosrdenství, je Tím, který se dává do krajnosti, aniž by za to čekal něco zpět. Milosrdenství je však i něco praktického, nejedná se jen o nějaký cit.

V podoběnství o Milosrdném Samaritánovi (Lk 10) jde o to, co máme dělat, chceme-li získat věčný život. Ježíš nakonec zákoníkovi, který se jej na to ptá, řekne: „Buď každému člověku bližním, tedy jako Samaritán chod' s otevřenýma očima, nechej se realitou viděného pohnout soucitem a konkrétně jednej!“ A to znamená prokazovat milosrdenství.

Závěr

Bůh Starého zákona je Otcem Ježíše Krista. Je Velkorysost, Milosrdenství, Milost, Dávání, Láska, Život. Jeho zjevením *in persona* je Ježíš, který za svůj obraz o Bohu zemřel. Bůh Ježíšův obraz o sobě potvrdil vzkříšením. Ježíš se stal cestou pro člověka, Boží obraz.